

Borsa Gedeon

JANUS PANNONIUS EPIGRAMMÁINAK LEGELSŐ KIADÁSA

Az Országos Széchényi Könyvtárban immár évek óta folyik a Szabó–Hellebrant-féle *RMK. III.* bibliográfia kiegészítésének, és igazításainak gyűjtése, rendezése és sajtó alá történő szerkesztése.¹ E munkálatok során a gondok külön csoportját alkották azok a 16. század első felében Krakkóban készült nyomtatványok, amelyeknél a *RMK. III.* egyáltalán nem, vagy olyan egykori, lengyel, főúri könyvtárakat jelölt meg lelőhelyül, amelyek ma már bizonyosan nem léteznek. A mintegy negyven ilyen tételből álló jegyzéket megküldtük a varsói nemzeti könyvtár illetékes osztályának, ahol a retrospektív, lengyel, nemzeti bibliográfát gondozzák. A varsói kollégák pontosan közölték, hogy melyik *RMK. III.* tételből ma hol ismernek példányt, ill. melyekből ők sem tudnak ilyenről. Válaszuk mellé helyeztek két másolatot egy Uppsalában őrzött, magyar vonatkozású krakkói nyomtatványról, amely nem szerepelt jegyzékünkben. A figyelemfelhívás számunkra rendkívüli jelentőségű volt, mert a másolatok Janus Pannonius epigrammáinak egy eddig ismeretlen, korai kiadásáról készültek.²

Haladéktalanul mikrofilmet rendeltünk tehát az említett svéd város egyetemi könyvtárából, ahonnan feltűnően rövid időn belül nem is ez, hanem maga a Kk 97 jelzetű könyv érkezett meg! Egészen kivételes értékű gyűjtőkötet ez, amelyben ma nem kevesebb mint 25 zömmel kisterjedelmű nyomtatvány található, amely 1509 és 1520 között látott napvilágot túlnyomó többségében Bécsben és Krakkóban, de akad közöttük három lipcsei, két bázeli és egy nürnbergi kiadvány is.

A kötet ma a következő műveket tartalmazza:

1. Hesiodus: *Opera et dies*. Basileae (1518 Frobenius).
2. Vadianus, Joachimus: *De poetica...* (Viennae 1518 Singrenius).
3. Vadianus, Joachimus: *Aegloga... Faustus*. (Viennae 1517 Singrenius).
4. Vadianus, Joachimus: *Mythicum syntagma...* (Viennae 1514 Vietor & Singrenius).
5. Vadianus, Joachimus: *De undecim milibus virginum...* (Viennae) [1510] (Vietor).
6. Vadianus, Joachimus: *De Vadianorum familiae insignibus...* [Viennae] (1515 Vietor).
7. Ursinus Velius, Casparus: *Epistolarum & epigrammatum...* (Viennae) [1517] (Singrenius).
8. Ursinus Velius, Casparus: *Ad Mariam virginem...* (Viennae 1517 Vietor).
9. Ursinus Velius, Casparus: *In divum Maximilianum... epicedion*. (Viennae [1519] Singrenius).
10. Ursinus Velius, Casparus: *Naenia anniversaria*. (Viennae [1520] Singrenius).
11. Gundelius, Philippus: *In divum Maximilianum... epicedion*. (Viennae 1520 Singrenius).
12. Gundelius, Philippus: *Aeglogae duae*. (Viennae 1518 Vietor).
13. Fabrer, Udalicus: *Aegloga...* (Viennae) [1519] (Singrenius).
14. Stretzinger, Thomas: *Oratio de divo Leopoldo...* (Viennae 1513 Vietor & Singrenius).

¹ Ennek első füzeté 320 lap terjedelemben 1990-ben jelent meg az 1604. évig terjedő időszakra vonatkozólag, míg a második füzet, amelynek záróéve 1639, azonos terjedelemben a következő esztendőben látott napvilágot.

² Ezért külön köszönet illeti Dr. Henryk Buňhak-ot ezen a helyen is.

15. Viihelinus, Franciscus: *Opusculum...* (Cracoviae 1518 Vietor).
16. Corvinus, Laurentius: *Epithalamium...* (Cracoviae 1518 Vietor).
17. Agricola, Rodolphus jun.: *Libellus de constitutionibus humani corporis.* (Cracoviae 1518 Vietor).
18. [Augustinus Moravus:] *Catalogus episcoporum Olomucensium.* (Viennae) [1511] (Vietor & Singrenius).
19. Ribsich, Henricus: *Disceptatio an uxor...* (Nürnberg 1509 W[eissenburger]).
20. Emmanuel I. rex Portugaliae: *Epistola...* (Viennae 1513 Vietor & Singrenius.)
21. Cebes: *Tabula...* [Viennae 15] (17 Vietor).
22. Burchardi, Udalricus: *Hortulus musices practicae...* Lipsiae (1514) Lotther.
23. Sabellicus, Marcus Antonius Coccius: *De rerum et artium...* (Lipczek 1511 Wolf. Monac.)
24. Libanus: *Declamatio... de uxore loquace.* (Lipsi 1511 Lotter.)
25. Augurellus, Joannes Aurelius: *Chrysopoeiae libri VI.* Basileae (1518 Frobenius).

A mai 21. és 22. tag között valamikor kivágtak 24 levelet, amelynek ma már csak a csonkai találhatóak a füzésben. A 16. század derekán egy kéz az első kötetábla belsejébe „Index opusculorum, quod hoc liber continet” kezdettel feljegyezte a könyvben található valamennyi munkát. Ebből tudni lehet, hogy a ma hiányzó nyomtatvány „P. Jani Hadelii Elegiarum Lib. I. Vien. 1518.” volt. Az uppsalai könyvtár mintegy száz esztendő s leltárából az is kiderül, hogy a nyomtatvány ekkor már csonka volt, majd egy későbbi bejegyzés szerint hiányzott is a kötetből.³

A korabeli fatáblák félig kaptak reneszánsz stílusú vaknyomással díszített bőrbevonatot a kötés gerince táján. A legutóbbi időkben ennek viszonylag kisebb hiányosságait szakszerű restaurálással egészítették ki. A kötet első tagjának címlapjára a 16–17. század fordulóján kézírással az akkori tulajdonost jegyezték fel: „Collegij Braunsberg Societatis Jesu”. Ebben a nevezetes kelet-porosországi jezsuita kollégiumban Balassi Bálint is tartózkodott. A harmincéves háború során a rendház akkori könyvtárát a svédek elvitték. Így került ez a kötet a 17. században mai őrzési helyére. Braunsberg későbbi könyvtárában őrizték az első hazai nyomtatvány, a *Chronica Hungarorum* egyik példányát, amely a második világháború végén feltehetően elpusztult.

Az Uppsalában levő kötet felső metszésére tintával ráírták a gyűjtőkötet első tagjának hangsúlyozásával annak rövid tartalmi megjelölését: „Hesiodus variaque poetarum opuscula”. Felette a füzés közelében ugyanez a kéz az „1521” évszámot jegyezte rá a metszésre. E kettő között összevont betűkkel és jelekkel feltehetően az egykori tulajdonos jelölte meg magát. E betűcsoport első tagja a görög „F” (fi), a harmadik pedig „S”. A kettő közötti jel egy felfelé mutató nyíl, amelyet középen egy hosszabb, alsó harmadában pedig egy rövidebb vízszintes vonal keresztez. A lengyel kollégákra a feloldásban is támaszkodni lehetett. Ez alkalommal a krakkói Jagelló-könyvtárból érkezett a segítség.⁴ Eszerint a fentiek Fiodor Sapiehat, Bohdan Sapieha fiát jelölték. Az utóbbi 1512-ben kapta a „Lis” címet, amelynek ábrázolását a két említett betű között lehet látni. Fiodor Sapieha személye nem túlságosan ismert, de az tudott, hogy 1522 tájt Zsigmond király krakkói udvarában szolgált.⁵

Az összesen 26 nyomtatvány közül a legfiatalabbak 1520-ban láttak napvilágot, így tulajdonosuk azokat — a metszésen látható évszám tanúsága szerint — már a következő

³ A svéd könyvtár 1991. február 7-i tájékoztatása szerint ez a kötetből eltávolított munka ma sehol sem található a gyűjteményükben.

⁴ E helyen is megköszönve támogatását Doz. Dr. habil. Jan Pirożyński-nek, a nevezett gyűjtemény igazgatójának.

⁵ BONIECKI, A[dam], *Poczet rodowodów w Wlk. Księstwie Litewskim w XV i XVI w.* Warszawa, 1887. 300–308. Elvben, mint másik F-betűvel kezdődő nevű tagja a családnak, Fryderyk is számitásba jöhet, akinek apja Ivan volt, Bohdan fivére. Azonban Fryderyk nem a krakkói udvarban élt, mint unokatestvére Fiodor, hanem a vidéki közigazgatásban tevékenykedett.

esztendőben egybekötötte. Az akkoriban már Krakkóban tevékenykedő, de azt megelőzően Bécsben működött Hieronymus Vietor, ill. az ő korábbi bécsi nyomdászársá, Johann Singriener kiadványai a kötetben belül csaknem teljesen zárt csoportot alkotnak, és egyben azok túlnyomó többségét teszik ki. A gyűjtőköteten belüli összeállítás további szempontja a szerző volt: Vadianus 2-6., Ursinus Velius 7-10. sorszáma. E formai szempontoknál lényegesebb a 26 nyomtatvány tartalmi összetétele. Bár az alkalmi üdvözlőversek és a beszédek vannak többségben, találhatók még közöttük klasszikus auktorek műveitől korabeli híradások át zeneelméleti munkáig sok minden. A kikövetkeztetett egykori tulajdonos, Fjodor Sapiaha tehát feltehetően széles érdeklődésű ember volt, vagy legalábbis a krakkói udvarban sokféle tárgyú kiadványhoz jutott hozzá. A nyomtatványok gondos összegyűjtése, azok egybekötöttése, de mindenekelőtt személyének — az akkori humanista szokásoknak megfelelő módon — a könyvmetszésén betűkkel és jelvényvel történő jelölése bibliofil ambíciókról tanúskodik.

A fenti jegyzékben szereplő kiadványok bibliográfiailag egy kivételével a régi nyomtatványok szakirodalmában mind jól ismertek, sőt egy részük az Országos Széchényi Könyvtárban is megtalálható.⁶ Az egyetlen kivétel a 15. tag, Újhelyi Ferenc *Opusculum* című munkája. Ezt az unikumot eddig egyedül az Uppsalában őrzött, régi, lengyel vonatkozású könyvek katalógusa említette.⁷ A negyedrét alakú nyomtatványt négy, egyenként ugyancsak négy levélből álló és „a”-tól „d”-ig jelölt füzet alkotja, így összerjedelme 16 számozatlan levél. A címlapon felül öt sorban a következő szöveg olvasható: „Opusculum Erancisci [!] Viihelini adventum serenissime dominae Bonae reginae, conjugis invictissimi principis domini domini Sigismundi Poloniae regis declarans”. Három üresen hagyott sor után pedig ez következik: „Insunt praeterea Ioannis [!] Pannonii Quinqueecclesiensis episcopi epigrammata, lectu haud indigna, hactenus non impressa.” További három üres sort követően „Michaael [!] Lastochius ad lectorem” címmel következik a hat sor, vagyis három disztichon terjedelmű üdvözlővers.

A címlével fonákján hat disztichon 12 sora immár Újhelyi Ferencet köszönti a következő címmel: „Carmen Benedicti Varadiensis artium et philosophiae magistri, quo Viihelinum ad Musas sitienter emulandas, incitat.” A második levél színén immár prózai szöveg olvasható, amelynek élén „Franciscus Viihelinus Pannonius generoso domino Benedicto Ramocaii, templi Viihel gubernatori metitissimi verbi divini declamatori vigilantissimi salutem” szövegű sorok állnak. Az írást fametszetes iniciálé kezd, a végén pedig a datálás: „Cracoviae ex contubernio Hungarorum decimo Calendas Junii anno virginalis partus 1518.”

A második levél fonákján kezdődik a kiadvány legterjedelmesebb egysége, az a hódoló vers, amely a „Carmen Francisci Viihelini reginalis majestatis adventum declarans” címet viseli. A 151 disztichon 302 sora a második füzet harmadik levelének fonákján a közlényt végződik. A szöveg élén újabb fametszetes iniciálé található. A királyi nászra írt költemény fontosabbnak tűnő részeit kisebb betűtípussal szedett lapszéli megjegyzések emelik ki.

Az Újhelyi-féle költemény vége alatti fél lapon ismét prózai szöveg következik, amelyet ugyancsak fametszetes iniciálé vezet be. Címzése: „Franciscus Viihelinus ingenioso adulescenti Nicolao Transilvano, nato generosi magnifici domini Stephani Bamphi salutem”. A második füzet következő, negyedik levelének színén legfelül olvasható: „Epigrammata Iani Pannoini[!] Quinqueecclesiarum praesulis, viri omnium certe ore doctissimi, omnibus lectu gratissima et jucunda” címszöveg. Összesen tíz lapon (vagyis öt levélen) a harmadik füzet végéig olvasható Janus 41 epigrammája.

A kiadvány utolsó, negyedik füzetén egész sor vers foglal helyet: „Franciscus Viihelinus Emerico Corlatino, templi Viihel canonico, meritissimi patrono suo carmine gratulatorio sese commendat.” (d₁a-d₂a) — „Eiusdem ad Bartholomeum Barronium, institutorem

⁶ *Catalogus librorum sedecimo saeculo impressorum, qui in Bibliotheca Nationali Hungariae Széchényiana asservantur.* Bp., 1990. W 74 = 4. sz. — U 49 = 8. sz. — G 557 = 11. sz. — A 705 = 18. sz. — A 685 = 25. sz.

⁷ TRYPUĆKO, József, *Polonica vetera Upsaliensia.* Uppsala, 1958. 2800. sz.

suum rectorem scholae Viihel. Saphicum Endecasyllabum.” (d₂a) — „Eiusdem ad Antonium Buzae et agricolam et cytharedum famigenatissimum moccenatem suum.” (d₂b–d₃a) — „Ad Benedictum Ramocyal pro conclusione endecasyllabum.” (d₃a) — „Valentinus Zegedinus sub nomine scribentis in lividum.” (d₃d) — „In eundem Mattheus Kazoni.” (d₃b). Ezeket szorososan követi a kolofon: „Impressum Cracoviae per Hieronymum Vietorem, anno partus virginie 1518. mense Junii.” A kiadvány utolsó levelének színe üres, a fonákján 91x116 mm méretű és Vietor más kiadványaiban is előforduló fametszet látható, amely keretben férfialakot ábrázol derékig kettős fejfel (Janus!?) kinyújtott kézzel, alatta két igen dúsán fodrozott vízszintes szalag. Ennek legalsó redői között alul az „R” és a „B” betű olvasható. A két felső sarkot háromszög alakban lombos faágak fedik.⁸

Sorra vége a kis kiadvány egyes szövegrészeit, azokról a következőket tűnik érdemesnek ismertetni. A címlapon az olvasókhöz intézett vers szerzője, Michael Lastochinus feltehetően lengyel származású, aki a királyi esküvőn lelkendezik. A hátlapon olvasható vers szerzője „Benedictus Varadiensis, artium et philosophiae magister”. Tőle eddig nem volt ismeretes semmiféle frás sem, így neve nem szerepel a magyar írók jegyzékeiben.⁹ Azonban mint a krakkói egyetem hallgatója és az ottani „bursa Hungarorum”, vagyis a magyar diákok otthonának lakója többször is megörökítést nyert a korabeli dokumentumokban. Így tudni lehet róla, hogy 1503-ban a nyári szemeszterben iratkozott be a krakkói egyetemre, ahol 1505-ben a magyar bursa seniora lett, 1507-ben pedig magisterré avatták. Váradai Benedek a Kassa közelében fekvő Gálszécs plébánosa volt.¹⁰

A kiadványban olvasható következő szöveg írója egyben az egész kis nyomtatvány összeállítója és részbeni szerzője: „Franciscus Viihelinus Pannonius”, címzettje pedig: „Benedictus Ramociai, templi Viihel gubernator”. Ramocsai Benedek tehát Újhelyi szülőhelyén volt a templom igazgatója. A neki szóló frás alapján joggal feltételezhető, hogy támogatta a szerző krakkói tanulmányait, sőt talán Újhelyi versének nyomtatásban történő közreadását is. Ajánlásában Újhelyi megemlíti, hogy két esztendeje lépett be „Apolló táborába”, amivel feltehetően az első egyetemi fokozata elnyerésére utalt. Elmondja továbbá, hogy költeménye első irodalmi zsengéje, amit mintegy Ramocsai nevében nyújt át a királyi párnak.

Itt látszik szükségesnek tisztázni, hogy melyik Újhelyről is van szó. Magyarországon ugyanis több ilyen nevű helységről lehet tudni: pl. Ugocsában (Tiszaujhely) vagy Zemplénben (Sátoraljaújhely). Miután azonban Újhelyi a krakkói beiratkozásánál egyházmegyei hovátartozásul Esztergomot adta meg, így joggal feltételezhető, hogy a felvidéki Vágúj hely szülötte. Megerősíti ezt a később ismertetésre kerülő „Emericus Corlatinus, templi Viihel canonicus” egyházi beosztásának megjelölése, hiszen a hazai Újhely nevű helységek közül egyedül itt működött kanonokból álló prépostság.¹¹

A krakkói nyomtatvány terjedelmileg legnagyobb része az a verses ének, amelyet Zsigmond lengyel király és az Itáliából érkezett Bona Sforza 1518. április 18-án tartott esküvője alkalmával írt latin nyelven Újhelyi Ferenc. Ő eddig, mint szerző, teljességgel ismeretlen volt. Életéről ugyancsak a krakkói egyetem és a magyar bursa feljegyzései őriztek meg néhány adatot. Ezek szerint az 1513/4. évi téli szemeszterben iratkozott be az akkori lengyel főváros egyetemére: egészen pontosan 1515. január 5-én, mint „Franciscus Johannis de Tyhel dioc. Strigoniensis” megjelöléssel.¹² Apját tehát Jánosnak hívták. A baccalaureatusi fokozatot 1516-ban nyerte el.¹³ 1518 nyarán — éppen a kiadvány tanúsága szerint

⁸ A nyomtatványról készült mikrofilm jelzete: OSzK FM2/4937.

⁹ SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái*. — Régi magyarországi szerzők.

¹⁰ SCHRAUF Károly, *Registrum bursae Hungarorum Cracoviensis. A krakkói magyar tanulók-háza lakóinak jegyzéke (1493–1558.)* Bp., 1893. IX, 10. és 68.

¹¹ REVICZKY Bertalan, *A Boldogságos Szűzről címzett vág-új helyi prépostság története*. Trencsén, 1897.

¹² A születési hely magyar nevét az anyakönyv más anyanyelvű vezetője nyilván elhallotta.

¹³ 10. jegyzet 18. és 84.

— még mindig a krakkói magyar bursán tartózkodott, de magasabb egyetemi fokozat elnyeréséről nincs adat. További életútjáról sem maradt fenn emlék.

Lengyelország egyik legjelentősebb uralkodója, a Jagelló-házból származó I. (Nagy vagy Öreg) Zsigmond, aki Ulászló magyar és cseh király öccse volt, megövegyülve másodszer is megnősült. Az itáliai neves Sforza-család tagját, Bonát vette nőül 1518 április 18-án. Ezt az eseményt örökítette meg Újhelyi költeményében, illetve dicsőítette a királyi párt. Az indíttatást ehhez feltehetően az a korábbi költői verseny adta, amelyet még Zsigmond király első esküvője alkalmával rendeztek. A lengyel uralkodó 1512. február 6-án vezette a krakkói székesegyház oltárához a Magyarországról érkezett Szapolyai Borbálát, István nádor lányát és a későbbi János király testvérét. Ez alkalomra több poeta is latin nyelvű költeményt írt. Laurentius Corvinus és Georgius Logus alkotását Thurzó János boroszlói püspök nyújtotta át az uralkodónak. Paulus Crosnensis, aki a helyi egyetemen ókori költőket magyarázott, 355 soros epithalamiumot írt,¹⁴ Eobanus Hessus alkotása február 29-én,¹⁵ Andreas Cricius írása február 18-án¹⁶, míg Joannes Dantiscus verse már február 12-én nyomtatott formában is napvilágot látott.¹⁷ A vetélkedésből végül is Cricius (Krzycki) került ki győztesként.¹⁸ Jóllehet erre nincs biztos korabeli adat, úgy tűnik, hogy valami hasonló történhetett — akár szervezett, akár szervezetlen formában — Zsigmond második esküvője alkalmával is, mert az erre az eseményre nyomtatásban megjelent költemények száma még magasabb is a hat évvel korábinál. Az akkor szerepeltek közül újra írt az akkor győztes Andreas Cricius,¹⁹ Laurentius Corvinus²⁰ és Paulus Crosnensis.²¹ De újjak is felléptek: Hieronymus Balbus,²² Jodocus Ludovicus Decius,²³ Rudolphus Agricola junior,²⁴ Caspar Velius Ursinus.²⁵ Sőt Joachimus Vadianus már márciusban megjelentette üdvözlőversét Bécsben az akkor ott átutazó menyasszony számára,²⁶ amit azután Krakkóban is utányomtattak április 13-án, tehát ugyancsak még az esküvő előtt.²⁷ A fentiek alapján immár jobban megítélhető Újhelyi bátorsága, aki ugyan két hónappal később, de mégiscsak vállalkozott a fentiekben felsorolt és részben nemzetközileg is ismert, sőt elismert költők mellett erre a nevezetes alkalomra szóló üdvözlő vers megírására.

Újhelyi költeményének egyetlen közvetlen magyar vonatkozása a 287–288. sort elfoglaló distichon (b₃a): „Battijani Hunnorum clara de gente creatus — Non nisi sponte sua praecipitatur equo.” A lapszélre nyomtatott „Battijani.” szó ezt még ki is emelte. Hogy a nagy Batthány-családból vajon ki is volt jelen II. Lajos magyar király nagybátyjának esküvőjén, annak eldöntése nem könnyű, hiszen a korabeli tudósítások adások maradnak a keresztnév közlésével. Leginkább I. Benedek budai várnagy és kincstartó, valamint I.

¹⁴ KOVÁCS Endre, *A krakkói egyetem és a magyar műveltség*. Bp., 1964. 84. — *Polonia typographica saeculi sedecimi*. III. Kraków etc. 1959. 8. sz. — ESTREICHER, Karl, *Bibliografia Polska*. — *Polnische Bibliographie*. XIV. 455.

¹⁵ ESTREICHER, XIV. 64. — *Polonia*... IV. Kraków etc. 1962. 93. sz.

¹⁶ ESTREICHER, XX. 328. — *Polonia*... IV. 92. sz.

¹⁷ ESTREICHER, XV. 39. — *Polonia*... IV. 91.

¹⁸ A költői versennyel kapcsolatos adatért Rekettyés Máriaának jár köszönet, aki a lengyel szakirodalom feltárásában is igen értékes segítséget nyújtott.

¹⁹ ESTREICHER, XX. 330. *Polonia*... IV. 160. sz.

²⁰ ESTREICHER, XIV. 421.

²¹ ESTREICHER, XIV. 455. — Ez az adat nem problémamentes, hiszen a költő már az esküvőt megelőzően 1517. novemberében elhunyt. Ráadásul az állítólag a krakkói Haller-műhelyben készített nyomtatványból példányt sem ismer a szakirodalom.

²² ESTREICHER, XII. 339.

²³ ESTREICHER, XV. 102.

²⁴ ESTREICHER, XII. 76. — *Polonia*... IV. 159. sz.

²⁵ ESTREICHER, XXXII. 64. — *Polonia*... IV. 161. sz.

²⁶ ESTREICHER, XXXII. 137.

²⁷ ESTREICHER, XXXII. 137.

Boldizsár jajcai és boszniai bán kerülhet szóba.²⁸ Deciusnak a fentiekben említett és királyi nászról írt beszámolójából az is megtudható, hogy a mindig keresztnév nélküli „Magyarország kiváló katonája” „Bathian”, ill. „Batyan” 39 lovassal vett részt az esküvőn, ahonnan távoztában a lengyel uralkodótól aranyos ruhát kapott ajándékba. Különben Lajos király, Perényi Imre nádor, Bakócz Tamás prímás, a kalocsai érsek, a pécsi és váci püspök az országgyűlésre való hivatkozással sorra kimentette magát, de valamennyien küldtek maguk helyett követet. A magyar uralkodót Estei Hippolit bíboros képviselte 367 lovas élén, míg a nádort 24 kísérvél az a Hieronymus Balbus, aki az egyik üdvözlő költeményt is írta. Az utóbbi ajándékba ruhát és prémeket kapott.²⁹

Az a körülmény, hogy a Magyarországról érkezett számos küldöttségről, amely rangban mind felette állott Batthyáynak, Újhelyi egyáltalában nem emlékezett meg írásában, arra lehet következtetni, hogy egyedül ez utóbbitól kapott vagy remélt támogatást a krakkói magyar bursa lakója.

Eddig tartott az Uppsalában fennmaradt kis krakkói kiadványnak az a része, amelyről Trypućko katalógusa már hírt adott Újhelyi neve alatt. Ezt követik azok a részek, amelyekre már a címlap második bekezdése utal: Janus Pannonius epigrammái és az azt bevezető ajánlás. Ez utóbbit Újhelyi a nemes Bánffy István Erdélyből származó fiának, Miklósnak ajánlotta, mint „preceptor”. Tehát Újhelyi tanította és viselte gondját e neves familia ifjú sarjának Krakkóban. A család történetében többször is szó esik II. István gyermekei sorában II. Miklósról.³⁰ A család oklevelei közül több is emlegeti ezt a II. Miklóst — többnyire fivéreivel egyetemben — különböző birtokügyekben 1514 és 1525 között.³¹ De Bánffy Miklós krakkói tartózkodásának is maradt nyoma az 1517. évi téli szemesztertől 1519 nyaráig.³²

Újhelyinek ez a kapcsolata a Losonczi Bánffy-családdal akaratlanul is felveti azt a kérdést, hogy ez vajon nem még szülőhelyéről eredeztethető-e? A vághegyi prépostság 1514-ben történt újraalapítását követően ugyanis a kegyúr — legalábbis a szakirodalom szerint — az alsóindvai és bolondóczyi Bánffy-család volt.³³ Lehet azonban, hogy merő véletlenről van szó, hiszen az erdélyi Losonczi Bánffyak és a nyugat-magyarországi Bánffyak nem tartottak egymással szoros rokonságot.

A fiatal Bánffy Miklósnak szóló írás tartalma különösen érdekes, mert abból végre részletek tudhatók meg Janus epigrammái krakkói kiadásának előzményeiről. A többi korai Janus-kiadás több-kevesebbet mind elárul a sajtó alá rendezőről, a mecénásról stb. Így az 1512. évi bécsi,³⁴ az 1513. évi bolognai,³⁵ az 1514. évi bécsi,³⁶ az 1518. évi bázeli³⁷ az 1522. és 1523. évi bolognai³⁸ mind ad bizonyos támpontot a megjelenés körülményeiről.³⁹ Egyedül Janus epigrammáinak eddig ismert első, 1518. augusztusi kiadása⁴⁰ hallgatott arról, hogy ki és kinek a támogatásával jelentette ezt meg.

²⁸ NAGY Iván, *Magyarország családai*. I. Pest, 1857. 238–242.

²⁹ A Decius-féle beszámoló (= 23. jegyzet) szövegkiadásában: *Acta Tomicianae*. IV. 309–310. és 326.

³⁰ IVÁNYI Béla, *A Tomaj nemzetség és a Tomaj nemzetségbeli Losonczi Bánffy család története*. I. Bp., 1941. II. tábla.

³¹ *Oklevéltár a Tomaj nemzetségbeli Losonczi Bánffy család történetéhez*. Szerk. IVÁNYI Béla. II. Bp., 1928. 448, 501, 531. és 535.

³² 10. jegyzet 21. és 90.

³³ 11. jegyzet 91.

³⁴ Paulus CROSNENSIS — PERÉNYI Gábor — *RMK*. III. 177.

³⁵ MAGYI Sebestyén — *RMK*. III. 182.

³⁶ WERBŐCZY István — BEKÉNYI Benedek — *RMK*. III. 188.

³⁷ Beatus RHENANUS — *RMK*. III. 220.

³⁸ Adrianus WOLPHARDUS — *RMK*. III. 250, 251. és 256.

³⁹ *A magyar irodalom története 1600-ig*. Bp., (1964). 256–258.

⁴⁰ *RMK*. III. 221.

Jan Ślaski tett eddig egyedül kísérletet, hogy e homályba valami fényt vessen, amikor arról írt: „Csábító lenne az a hipotézis, hogy [Viator] a bécsi krakkói nyomdász ebben az esetben felhasználta az 1517-ben elhunyt Paulus Crosnensis kézírathagyatékát”.⁴¹ Valóban a krakkói egyetemnek ez a neves tanára, aki járt is Magyarországon és a legelső nyomtatott Janus-kiadást 1512-ben Bécsben gondozta, továbbá Hieronymus Viator a nyomdász, aki 1509 és 1517 között Bécsben dolgozott,⁴² önmagukban is logikus alapot látszottak biztosítani az 1518. évi Janus-féle epigrammakiadás megjelentetéséhez.

A most előkerült nyomtatványban Újhelyi azután fiatal tanítványának, Bánffy Miklósnak szóló ajánlásában (b₃a) a korábbi hipotézis helyett igen pontos tájékoztatást nyújt: „Cum diebus pauloantem decursis Gregorius de Sirmio meus familiaris, nonnulla Io. Pan. epigrammata viri certe omnium iudicio eruditissimi, mihi exhibuisset. Incredibile sane dictu est quam maximi muneris vice ea acceperim. Consideranti itaque mihi cuius potissimum sub nomine in lucem prodirent, Tu imprimis Nicolae dilectissime, cui nuncupatim dedicarentur.” Ajánlásának ezekből az első soraiból máris kiviláglik, hogy Újhelyinek alig néhány nappal korábban mutatta meg Janus epigrammáit valamiféle atyafia „Gregorius de Sirmio”. Újhelyi rendkívüli lelkesedését tanúsítja, amikor arról ír, hogy „kimondani is hihetetlen, hogy milyen nagy ajándékként fogadta” e kéziratot. Ő tehát azonnal felismerte Janus epigrammáinak jelentőségét és értékét. A következő lépés azután annak nyomtatásban történő közreadása volt. Ehhez azonban nyilván pénzre volt szükség. Nem kétséges, hogy ebben számított előkelő és gazdag családból származó tanítványa, ill. annak apjának támogatására.

Újhelyinek a Zsigmond-Bona-féle esküvő alkalmával írt költeménye kinyomtatásához alighanem már korábban sikerült a szükséges anyagi támogatást — akár több helyről is — biztosítani. Előkerülvén a jeles kézirat Újhelyit dicséri, hogy felismerve annak rendkívüli fontosságát azonnal közre akarta adni. Ehhez kitűnő alkalomnak bizonyulhatott a már kinyomtatásra váró költeménye a királyi nászról, így ahhoz mintegy függelékként hozzászólta Janus epigrammáit. Újhelyi tehát a Janus-kéziratot „Gregorius de Sirmio”-tól kapta. E fontos közvetítőszemély azonosítása Ritoók Zsigmondné segítőkétségének köszönhető. Az ő útmutatása alapján a következők voltak e személyről megállapíthatók. A bécsi egyetem magyar nemzetének (natio) anyakönyvébe az 1512. év első felében bejegyezték „Gregorius Seremiensis de Sant Marton” nevét.⁴³ Ennek segítségével voltak azután tisztázhatók a máshol már a „Seremiensis” megjelölés nélkül szereplő Gergely diák egyetemi tanulmányai.

Eszerint az 1511. október 13-án a bécsi egyetem anyakönyvébe a magyar „natio” utolsó, 36. tagjaként írták be „Gregorius de Zentmartho” (!) nevét.⁴⁴ A következő év április 13-án a „facultas artium”-ba iratkozott be, mint „Gregorius Peterfi de Sentmarton”. Az 1517. évi nyári szemesztere a krakkói egyetem anyakönyvében jegyezték be, mint „Gregorius Michaelis de Sancto Martino dioc. Baciensis”. Ez év őszén „Gregorius de Sancto Martino, bacc.” formában rögzítették a krakkói magyar bursa consiliariusaként.⁴⁵ Magának a bursának anyakönyvében „Gregorius de Sancto Martino” névalakban olvasható, amihez később más kéz hozzáfűzte a „Petewrfj” szót.⁴⁶

Tehát a szerémségi Szentmártonból származott⁴⁷ a Janus-kézirat napfényre hozója,

⁴¹ Janus Pannonius. *Tanulmányok*. Bp., 1975. 520.

⁴² *Quellenstudien zur polnischen Geschichte aus österreichischen Sammlungen*. (Wien, 1988.) 72–82.

⁴³ SCHRAUF Károly, *A bécsi egyetem magyar nemzetének anyakönyve 1453-tól 1630-ig*. Bp., 1902. 166.

⁴⁴ *Die Matrikel der Universität Wien*. II. Text. Graz etc., 1967. 383.

⁴⁵ SCHRAUF Károly, *Registrum bursae Hungarorum Cracoviensis*. Bp., 1893. 89.

⁴⁶ 45. jegyzet 20.

⁴⁷ CSÁNKI Dezső, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*. II. Bp., 1894. 253. Szerém megyében a „régí Réva és Patrakovcz vidékén” kereste ezt a helységet, majd később (352.) Valkó megye kapcsán úgy tűnt számára, hogy ez „a mai Martiniczi-nek látszik megfelelni, Mitrovicza közelében ny.-é. (Szerém m.)”.

kialakulóban levő családi neve Péterfi lehetett és apja a Mihály nevet viselte. 1511/1512. években a bécsi, majd 1517-ben már mint baccalaureus a krakkói egyetemet látogatta. Itt adta át az epigrammákat 1518. tavaszán Újhelyinek.

A fentiek mintha megerősítenék Ślaskinak a fentiekben ismertetett feltételezését, amely szerint a Janus-kézirat, amelyből Újhelyi az epigrammákat 1518. júniusában Krakkóban megjelentette, talán az előző esztendő novemberében⁴⁸ elhunyt Paulus Crosnensis hagyatékából származik. Lengyelországnak ez az első humanista költője⁴⁹ 1508. év második felét Magyarországon töltötte részben Perényi Gábor ugoccai főispánnál. Itt és ekkor kaphatta azt a Janus-kéziratot, amelyből Bécsben 1512-ben a Guarinus-féle panegiriszeket kinyomatta, és amelyet patrónusának és nyilván mecénásának, Perényinek ajánlott. 1514-ben újabb rövid időt töltött ennél a családnál az erdői birtokon Paulus Crosnensis.⁵⁰ Talán a második alkalommal szerezte meg azt a Janus-kéziratot, amelyekben az epigrammák voltak. Az is elképzelhető, hogy azok a már korábban kapott kódexben voltak, csakhogy a Perényiek egykori udvari papja — a néhány erősen antiklerikális vers miatt — azokat nem kívánta publikálni. Ezt a kéziratot a budai kancellárián vagy annak levéltárában másolhatták,⁵¹ amelyet Mezey László a „leghumanistább” janusi alkotásnak nevezett.⁵² Hogy miképpen kerülhetett azután a krakkói egyetemi tanártól, ill. annak hagyatékából az akkor ott tanuló szerémségi származású Péterfi Gergelyhez, arra vonatkozólag még óvatos feltételezéshez alapot nyújtó adat sem áll ma rendelkezésre.

Ezek közül Újhelyi 41-et jelentetett meg a címeikkel együtt összesen 276 sorban ebben az 1518. júniusában elkészült kiadásban öt levélen, azaz tíz lapon. Összevetve ezt a szakirodalomban már korábbról jól ismert és 1518. augusztusában készült, önálló epigrammakiadással,⁵³ a következők állapíthatók meg. A későbbiben kivétel nélkül megtalálhatóak az Újhelyi által közreadottak, sőt még két további is: „In Cincilum furacem” és „De translatione Joannis episcopi Waradiensis in ecclesiam Strigoniensem” (a₁ b-a₂). Így tehát az augusztusi kiadványban 43 epigramma található 292 sornyi összterjedelemben ugyancsak tíz lapon.

A fentiek alapján óhatatlanul felmerül a kérdés, hogy miként is jöhetett létre ez a kettős „editio princeps”. Ugyanis mindkét 1518. évi krakkói kiadás címében elsőnek hirdeti magát: júniusban „hactenus non impressa”, augusztusban „antea non impressa”. Így tehát azzal a különleges helyzettel áll szemben az ember, hogy Janus eddig augusztusból ismert „első” kiadását júniusban megelőzte egy „még elsőbb”.

E kettős „első kiadás” magyarázata Vietorban a nyomdászban kereshető. Az éles szemű Újhelyi saját költeményét megtoldotta a terjedelemben azt csaknem megközelítő Janus-gyűjteménnyel, közreadva ezzel az epigrammák legelső kiadását. Vietor, aki társával, Johannes Singienerrel a legelső Janus-kiadást nyomtatta 1512-ben Bécsben, nyilván felismerte, hogy ez az epigramma-gyűjtemény önállóan megjelentetve jól eladható kiadványnak ígérkezik. Így az alig valamivel korábban Krakkóba áttelepült tipográfus saját vállalkozásában adhatta közre augusztusban az Újhelyi által júniusban már megjelentetett szöveggel. Elhagyta azonban a sajtó alá rendezőre és mindenki másra vonatkozó összes további szövegrészt. Hat levélen tíz lap terjedelemben újra kinyomtatta a legkisebb önköltséggel a kelendőnek ígérkező epigramma-gyűjteményt. Legalábbis a két betoldott vers esetében azonban valóban igaz az ő „antea non impressa” szövegű, reklámízü megjelenése.

A két kiadás gondosabb összevetése alapján felismerhető a krakkói nyomdász módszere, hogy miképpen is állította elő a maga számára ezt a második kiadványt. Az Újhelyi-féle

⁴⁸ *Polski Słownik Biograficzny*. XXV. Wrocław etc., 1980. 386.

⁴⁹ 41. jegyzet 298.

⁵⁰ 48. jegyzet 385.

⁵¹ 41. jegyzet 525.

⁵² 41. jegyzet 527.

⁵³ *RMK*. III. 221. — APPONYI Sándor, *Hungarica. Magyar vonatkozású külföldi nyomtatványok*. I. Bp., 1900. 127. sz.

júniusi kiadás szedése szolgált teljes egészében ennek alapjául. Számos apró részlet elárulja, hogy Vietor nem kétszer szedte ugyanazt a szöveget. A feltűnő egyezések közül egy már a cím első sorában olvasható: mindkét kiadásban itt a sajtóhibával szedett „Pannoini” szó áll. Ugyanez ismerhető fel a „Galeoti peregrinationem irridet” című vers 11. sorában a hibás „Snmma” szóban, vagy az „Ad Prosperum” negyedik sorának végén a feleslegesen egymásrahalmozott pont és vessző esetében.

A nyomdász azonban a szedést áttördelte és számos esetben a versek sorrendjét is felcserélte. Ez utóbbinak az okát talán majd a Janus kritikai kiadása munkatársainak sikerülni fog tisztázni. Az említett változtatás során a korábbi laponkénti átlag 33 sornyi szedés 30-ra csökkent azáltal, hogy a tipográfus a versek címeinek kiemelésére szolgáló üres sorokat eltüntette. Az így összetolt szövegrészek címei már nem váltak el olyan jól, mint korábban. A nyomdász tehát arra kényszerült, hogy ezért a címsort egy esetben hátrábbtolja, hogy legalább a beljebb törtéző kezdés némileg kiemelje a címet. Így járt el ugyanis az „Arguit Romam euntes ad annum jubileum” esetében (a₅a), bár ennek az apró szakmai fogásnak ellenére is összemosódik ez a vers a többivel. Elmozdulás érzékelhető a szavak között a „De se” epigramma utolsó sorában is, amely azonban nyilván akaratlanul történt a szedés mozgatása során. A szöveg sorrendjének megváltoztatásakor a „Matthiam Ungariae regem invitat ad hospitium suum” címet augusztusban két sorba szedte a nyomdász, mert a júniusi kiadásban az egyetlen sorba zsúfolva és rövidítésjelekkel túlterhelten nehézkesen volt csak olvasható.

Közismert tény, hogy az állószedés mozgatása alkalmával különösen a sorok eleje és vége rendkívül sérülékeny: az öntött kis betűhasábok könnyen eldőlnék és kiesnek. Így az „Epigramma ad libros suos” harmadik sorának élén álló „Q” még formájában is más lett augusztusra, míg a felette álló sorba a „vos” szó élén látható betű helyére tótágast álló „i” került, az „Ad Bartholomeum” negyedik sorának végén levő kérdőjel helyére pont stb. De akadt más, immár zavaró betűcsere is: a „De Thalete ab unu arisso” címűben az utolsó szó a későbbi kiadásban „irriso” formában áll. A legsúlyosabb, ugyancsak sorvégi szóváltozás a „De prodigio” című költeményben a végétől visszafelé számolt negyedik sorban található, ahol is az eredeti „claves” szó helyére a későbbi kiadásban „vires” került. Erre a hibára ezután a kiadvány legvégén, a kolofon alá kisebb fokozatú betűkkel szedett igazítás hívja fel a figyelmet.

Az Újhelyi-féle kiadás áttördelésére és a két epigramma betoldására is akad magyarázat. Feltételezhető ugyanis, hogy 1518 júniusában Vietor műhelyében már (ennek a bővítésnek) a szöveget is kiszedték, de a kötött terjedelem, amittől függött természetesen a nyomdászámbla végösszege, arra kényszerítette Újhelyit, hogy kihagyjon valamit a kis kiadványából. Miután a két nagyobb terjedelmű részen kívüli verses és prózai szövegek Újhelyi anyagi és erkölcsi érdekei szempontjából egyaránt nélkülözhetetlenek voltak, a királyi esküvő alkalmával írt költeménye pedig az egész kiadvány alapját jelentette, így a terjedelem csökkentése egyedül Janus epigrammáinál volt lehetséges. Ezek egymástól teljesen függetlenek, így belőlük egy-kettőnek az elhagyása minden problémától mentesen elvégezhető volt.

Vietornál tehát feltehetően ezek szövegét is kiszedték már korábban, így a tipográfus azokat a saját vállalkozásában megjelentetett augusztusi kiadásba minden további nélkül beemelhette. Ahhoz azonban, hogy ez a bővítés ne járjon az összterjedelem növelésével és ezzel a kiadvány önköltségének emelkedésével, az epigrammák előtti üres sorokat, amelyek jól kiemelték a címeket, eltüntette. Ezáltal a versek áttekinthetősége ugyan csökkent, de azonos terjedelemben 15 sorban még két további epigrammát is bele tudott sűríteni a krakkói nyomdász. Ez a bővítés éppen az előtt a vers előtt történt, amelynek korábbi egyetlen sorba szorított címét — a rövidítések feloldásával — tipográfus két sorra bővítette, amint erről a fentiekben már szó esett.

A szakirodalom még a múlt századból tudósított⁵⁴ a Vietor-féle augusztusi kiadásból — az akkori Apponyi-féle példányon kívül — egy másikról is az uppsalai egyetemi könyv-

⁵⁴ RMK. III. 221.

tárból. Az Újhelyi-féle kiadvány kapcsán folytatott levelezés során fény derült arra, hogy ebben a svéd könyvtárban csupán az Újhelyi-féle, vagyis 1518. júniusi Janus-kiadás található. Tehát a „Cracoviae 1518” impresszumú két nyomtatvány összekeveredett, ill. a *RMK.* III. kötetében egymással azonosítást nyert. Valóban meglehetősen valószínűtlen, hogy lényegében ugyanazokat a költeményeket két hónap elteltével újranyomják ugyanabban a műhelyben. De mégis megesett!

A mai ismeretek szerint mindkét kiadásból csupán egy-egy példány maradt fenn: Uppsalában és az egykori Apponyi-féle Budapesten. A korábbi szakirodalom⁵⁵ is csak az augusztusi, önálló Janus-féle epigramma-gyűjteményt ismerte, így az Újhelyi-féle júniusi „legelső” Janus-kiadás, amely még a Trypućko-féle uppsalai katalógusból sem derül ki, annak ellenére, hogy a példányt magát már száz évvel ezelőtt a *RMK.* III. — téves azonosítással — regisztrálta, eddig teljesen ismeretlennek minősíthető.

Az uppsalai példányban két lapon tollal történt megjegyzések láthatók Janus epigrammáihoz. A második füzet utolsó lapján (b₄b) a „Galeoti peregrinationem irridet” című vers 21 sorát számtalan tollvonással valaki áthúzogatta. Ennél jóval érdekesebb a harmadik füzet harmadik levelének fonákja (c₃b), ahol négy egymást követő epigrammát három kéz is „megigazított” még a 16. század során. Ezek a költemények a következők: „Arguit Romam euntes ad annum jubileum” — „Quare nunc ut quondam summorum pontificum testes non exquirantur” — „De Paulo summo pontifice” — „De eodem”. A római pápát ostorozó eme versék közül az elsőt sűrűn áthúzták, a másodiknak a címét az egyik, legarchaikusabb duktusú kéz „átköltötte”. A legkritikusabb a legfiatalabbnak látszó írású kéz volt, aki a lapszélre Janust bíráló — természetesen ugyancsak latin nyelvű — olyan megjegyzéseket írt, mint „vaskos hazugság”, „roppant otromba”, „Te Pécs püspöke!” stb. A négy „jegyzetelt” epigramma közül az utolsót ugyanez az indulatos olvasó alaposan át is írta. A harmadik kéz, amely vastagon fogó tollalva alaposan elüt a másik kettőtől, ennek az olvashatatlanságig áthúzott és átírt két utolsó sornak szövegét eredeti formájában írta a lapszélre, akárcsak a második költemény ugyancsak szinte kibetűzhetetlenné tett utolsó sorát.

Hátra van még az Újhelyi-féle kis kiadvány utolsó füzetének tartalmával történő elszámolás. A terjedelem túlnyomó részét az a négy vers alkotja, amelyet Újhelyi intézett különböző személyekhez. Nyilvánvaló, hogy ezek anyagilag járultak hozzá a nyomtatvány elkészítéséhez, ill. Újhelyi krakkói tartózkodása költségeihez. Ezt a feltevést igazolni látszik az első címzettjének neve mellett álló „patrono suo”, valamint a harmadiknál olvasható „ad Mecoenam suum” megszólítás. Az első vers címzettje „Emerico Corlatino templi Viuhel canonico”. Ő is megtalálható a krakkói egyetem feljegyzései között, ahová az 1506/6. évi téli félévre iratkozott be 1506. január 12-én mint „Hemericus Michaelis de Corlatfalva dioc. Agriensis”, majd mint a magyar bursa lakója 1507-ben „Emericus de Korlath-falva” elnyerte a baccalaureatusi fokozatot.⁵⁶ Tehát Újhelyit a szülőhelyén tevékenykedő kanonok támogatta, aki korábban maga is a krakkói egyetemen tanult. Az 1414-ben alapított prépostságban 12 kanonoki hely volt. Bár ez az intézmény a huszita háborúk során 1454-ben elpusztult, 1514-ben Báthy Mátyás prépost alatt új életre támadt.⁵⁷

A második Újhelyi-féle vers talán csak a hálás tanítvány köszönete egykori oktatójának: „Ad Bartholomeum Barronium, institutorem suum rectorem scholae Viuhel”. Mind a vágújhelyi iskola, mind annak akkori igazgatója ismeretlen volt eddig. Az itteni későbbi, immár protestáns tanintézetéről is az eddigi legkorábbi adatok 1590-ből származtak.⁵⁸

A harmadik verse Újhelyinek „Ad Anthonium Buza et agricola et cytharedum famigenatissimum” szól. Meglehetősen szokatlan Búza Antal mellett a kéttagú főnévi együttes:

⁵⁵ PANZER, Georg Wolfgang, *Annales typographici*... IX. Norimbergae, 1801. 452. 99b sz. — GRAESSE, Jean Georg Théodore, *Trésor de livres rares et précieux*. V. Leipzig — Paris, 1900. 120.

⁵⁶ 10. jegyzet 12. és 72.

⁵⁷ 11. jegyzet 24, 29, 30.

⁵⁸ FRANKL Vilmos, *A hazai és külföldi iskolázatás a XVI. században*. Bp. 1873. 171.

földműves és citerás. Az ő személye is teljességgel ismeretlen, de alighanem rokona lehet annak a „Franciscus Buzas Vyhelinus”-nak, aki kiadványának ajánlását 1524-ben szintén Krakkóból keltezte Homonnai Drugeth Gábornak.⁵⁹ Érdemes itt megemlíteni a krakkói magyar bursával és az egyetemmel kapcsolatos legfontosabb számokat ebből a korból. Eszerint 1473 és 1558 között a magyar bursában éltek száma 823 volt, akik közül 209 szerzett baccalaureatusi és 41 magisteri fokozatot az egyetemen, ahová 1515-ig évente átlagosan 44–56 magyarországi ifjú iratkozott be. Később ez a szám évi 30-ra esett vissza. A hallgatóknak mindössze 38 százaléka volt 1507–1515 között a bursa lakója.⁶⁰ Újhelyi negyedik verse ugyanannak a Ramocsai Benedeknek szól, akit már a bevezetőben prózában üdvözölt.

A kolofon előtt még két rövidebb vers olvasható, amelyeket immár nem Újhelyi, hanem két társa „Valentinus Zegedinus” és „Matheus Kazoni” írt őhöz — szokásos humanista fordulattal — az irigynek „In lividum” címezve. Mindkettőjük a krakkói magyar bursa lakója volt. Szegedi Bálint 1514-ben iratkozott be az egyetemre, ahol mint „Stephanus Pictor” fia 1517 nyarán nyerte el a baccalaureatusi fokozatot.⁶¹ Kászoni Máté már 1504 telén bekerült a bursába, mint „Matheus de Sentmiclos aut Kazon” és „Matheus Pauli de Senthmiklosz” névvel az egyetemre. 1506-ban elnyerte a baccalaureatusi fokozatot, amikor is nevét lengyeles helyesírással „Semnyklosz” formában rögzítették. 1507-ben „Matheus de Kazon aut Zentmiclos” a magyar bursa tanácsosa volt.⁶²

Egyed Ilona

PULSZKY TERÉZIA EMLÉKIRATAI ANGLIÁBAN

„Kis népek nem engedhetik meg maguknak azt a fényűzést, hogy hamis tudatuk legyen a rájuk vonatkozó külföldi véleményekről és ismeretekről.”¹ E gondolat indította Czigány Lóránt arra, hogy feldolgozza a magyar irodalom fogadtatását 1830–1914-ig a viktoriánus Angliában. Ösztönzőnek tartva megállapítását, egy aprócska ponton magam is hozzájárulni kívánok e fényűzés elkerüléséhez. Ehhez elengedhetetlen, hogy világos képünk legyen arról is: a külföldiek milyen utakon, milyen forrásokból szerzik ismereteiket, amelyek alapján aztán véleményt formálnak. Ilyen jellegű vizsgálódásokhoz az 1848–1849-es szabadságharcot követő emigráció bőségesen kínál lehetőséget; nem csupán azért, mert történelmünk folyamán a szabadságharc keltette talán a legnagyobb érdeklődést külföldön Magyarország iránt, hanem mert az emigránsok maguk is jelentősen hozzájárultak a külföldi figyelmének felkeltéséhez és fenntartásához. Az emigráció egyes tagjai politikai működésük mellett publicisztikai és irodalmi tevékenységet is folytattak; erre az anyagi szükség is ösztönözte őket, és néhány esetben a kényszer „igazi termést” hozott. Mikszáth 1909-ben az általa szerkesztett Magyar Regényírók című sorozatban kiadta Pulszky emigrációban írott *A magyar jakobinusok* című regényét. Az előszóban a könyv megjelentetését indokolva írta: „rabmunka: nem a bezárt (de a mi egyre megy), a kizárt magyarok a kenyérért való küzdelmeinek egyik gyümölcse.”² Pulszkytól számos ilyen művet ismerünk, de kevésbé tudott, hogy felesége, Pulszky Terézia is gyarapította a „rabmunkák” sorát: el-

⁵⁹ RMK. III. 262.

⁶⁰ 14. jegyzet Kovács ... 34, 37. és 45.

⁶¹ 10. jegyzet 19. és 86.

⁶² 10. jegyzet 2, 11. és 70.

¹ CZIGÁNY Lóránt, *A magyar irodalom fogadtatása a viktoriánus Angliában 1830–1914*. Bp., 1976. 6.

² MIKSZÁTH Kálmán, *Pulszky Ferencz*. In PULSZKY Ferencz, *A magyar jakobinusok*. Bp., 1909. VI.